

Mission: menneskerov

MfS og dets uofficielle medarbejdere i ”særlig vestindsats”

Af Susanne Muhle

Oversat af Jens Ellekær

Kilde: *Bundesstiftung zur Aufarbeitung der SED-Diktatur*

Susanne Muhle, født i 1980, har læst nyere og nyeste historie, europæisk etnologi og sociologi på universitetet i Münster. Afhandlingen om DDR-statssikkerhedens bortførelser er blevet til, mens Susanne Muhle var i ”praktik” hos *Die Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik* (BStU – den institution, der varetager arkiverne fra DDR’s *Ministerium für Staatssicherheit*).

Introduktion

En bortførelse er en ”fremtrædelsesform for terrorforbrydelser eller strafbare handlinger inden almindelig kriminalitet. Den går ud på at fjerne mennesker mod deres vilje under anvendelse af specielle midler og metoder (vold, trusler, bedrag, narkotika, rusmidler o.l.) fra deres oprindelige opholdssted og føre dem til andre steder, stater eller territorier.” Kun gennem sin oprindelse får denne definition en særlig karakter: Den stammer fra Ministeriet for Statssikkerheds (MfS) ”Ordbog for politisk-operativt arbejde”. Dette ordbogsopslag fortav, at bortførelser hørte til ”operativ” praksis i DDR’s statssikkerhedstjeneste. Flere hundrede menne-

sker blev af MfS bortført fra Vestberlin og Den Tyske Forbundsrepublik til DDR og dér idømt lange fængselsstraffe og (for en mindre dels vedkommende) endog dødsstraf. Kun få af MfS’ bortførelser er hidtil blevet kendt eller i det hele taget udførligt dokumenteret, således som det er sket for Walter Linses og Karl Wilhlem Frickes skæbner. Sidstnævnte, der blev bortført af MfS i 1955, bestræbte sig allerede før 1989 på at skabe en offentlig afklaring omkring denne metode fra statssikkerhedsapparatet. Men det er først efter åbningen af arkiverne efter den fredelige revolution, at det bliver muligt at gennemføre en detaljeret undersøgelse af dette temakompleks, især en meget tiltrængt analyse af de involverede uofficielle medarbejdere (IM). Min afhandling beskæftiger sig med MfS-bortførelsesaktioner som et kapitel i SED’s magtudøvelse og i systemkonflikten på tysk jord (med dens efterretningsmæssige konfrontationer), men den udgør tillige et bidrag til historievidenskabelig forskning i gerningsmænd.

Bortførelsesaktionerne rekonstrueres som en særlig efterretningsmæssig praksis i MfS med henblik på at fastlægge deres variationer, funktioner og resultater. Grundlaget består hovedsageligt af dokumenter fra MfS og efterforskningsdokumenter fra forbundstyske domstole. Herunder indgår naturligvis indhentning af information om ofrene for bortførelse og dokumentation af disses skæbne. Det er imidlertid de IM, der i DDR-statssikkerhedens tjeneste optrådte som bortførere, der står i analysens fokus. Antydningen af en kollektiv biografi giver et udgangspunkt for nye erkendelser af grundlaget for og arten af deres undertiden brutale MfS-arbejde, idet kategorier som biografisk baggrund og socialt miljø, mentalitet og motivstrukturer underlægges en sammenlignende analyse. Endvidere undersøges spillerummet for adfærd og handlinger for disse IM i relation til MfS-normer og –hverdagspraksis, deres karrierer i MfS henholdsvis livsforløb efter MfS-virksomheden såvel som strafferetslige tiltag mod dem efter 1990.

Bortførelser og hemmelige tjenester

Det delte efterkrigstyskland var gennem den umiddelbare kontakt mellem øst-vest-konfliktens to magtblokke prædestineret til operationer af enhver art fra hemmelige tjenester. Det delte Berlin blev efterretningstjenesternes Eldorado. MfS, der stod i SED-regimets og den sovjetiske "brodermagts" tjeneste, var aktør på denne scene. I sin selvforståelse som "partiets skjold og sværd" rettede det på ingen måde kun sin virksomhed som repressions- og overvågningsorgan indadtil, men var også aktiv udadtil. I betragtning af eget systems politiske og økonomiske labilitet var det "operative arbejde i og mod operationsområdet" til stadighed af stor betydning. Herunder udgjorde spionage på det teknisk-økonomiske, militære og politiske område et tyngdepunkt. Men MfS' indsats i Vesten svarede ikke blot til efterretningsmæssig virksomhed i klassisk forstand med spionage og kontraspionage, men havde også til formål at sikre SED-herredømmet på den anden side af statsgrænsen. Ud over at fremskaffe rene informationer havde statssikkerhedsapparatets tjenesteenheder til opgave at forsøge at opnå aktiv indflydelse på udviklinger og personer i Forbundsrepublikken ved hjælp af "aktive foranstaltninger", desinformation og "undergravning". I den forbindelse greb DDR-statssikkerheden – i traditionen fra det sovjetiske hemmelige politi og under vejledning fra dette – især i 1950'erne til voldelige og skrupelløse metoder som indbrud, sprængstofanslag, sabotageaktioner og bortførelser. Øst-vest-konfliktens radikalitet og den særlige konkurrencesituation mellem de to tyske stater i denne tid prægede MfS' fremgangsmåde i Vesten. Iflg. MfS-chefen Ernst Wollwebers retningslinje i midten af 1950'erne skulle der gås voldeligt frem mod fjendtlige spionageorganisationer ved hjælp af "koncentrerede slag". Til disse "fjendecentraler" talte ud over de vestlige hemmelige tjenester også institutioner og foreninger som for eksempel Liberale Juristers Undersøgelsesudvalg (*Untersuchungsausschuss freier Juristen*), Kampgruppen mod Umenneskelighed (*Kampfgruppe gegen Unmenschlichkeit*) såvel som østkontorerne i de vesttyske partier SPD, CDU og FDP. Allerede på denne baggrund kan

MfS' voldshandlinger ikke forklares som et led-sagefænomen til efterretningsmæssige konflikter, for de rettede sig ikke udelukkende mod mennesker i efterretningsmiljøet. Tværtimod, så blev også SED-regimets politiske modstandere – under påskud af en generel spionagemistanke – forfulgt ud over DDR's grænser. Bortførelser var især i 1950'erne og 1960'erne en af statssikkerhedsapparatets metoder i denne "spionagebekæmpelse". Mennesker i Forbundsrepublikken kunne i denne forbindelse lige så vel havne i MfS' målsigte som følge af deres flugt fra DDR og/eller deres engagement i en antikommunistisk organisation som gennem deres samarbejde med vestlige efterretningstjenester – om det så var af økonomiske årsager eller som et kampskridt mod SED-regimet. Ofrene for disse bortførelser kan derfor som alsidigt agerende subjekter ikke entydigt indordnes i forskellige offerkategorier. Det er til gengæld muligt at differentiere mellem tre offergrupper: medarbejdere i vestlige efterretningstjenester, SED-regimets politiske modstandere og DDR-flygtninge med baggrund i statssikkerhedstjenesten, samt folkepolitiet eller andre statslige organisationer.

Nogle af de berørte har nok kendt til risikoen for en bortførelse fra MfS' side. Den spektakulære bortførelse af advokaten Walter Linse i Vestberlin i 1952 var ikke den første bortførelse, som gjorde offentligheden opmærksom på risikoen for menneskerov, og som blev en politisk sag. Gentagne gange berettede aviserne om personers forsvinden og om bortførelsesaktioner, hvis ophavsmænd formodedes at befinde sig i øst. I Berlins borgerrepræsentation og i Forbundsdagen blev der ikke blot debatteret om dette tema, men der blev også taget lov-mæssige foranstaltninger til beskyttelse af borgerne i Vestberlin og i Forbundsrepublikken. Antikommunistiske organisationer i vest gjorde deres medarbejdere opmærksomme på risikoen for bortførelser fra østlige efterretningstjenester. DDR-flygtninge blev i vestlige nødmodtagelseslejre som Berlin-Marienfelde advaret mod menneskerov; en del af de personer, der blev anset for særligt truede, blev meget hurtigt fløjet til Forbundsrepublikken. At DDR-statssikkerhedens "lange arm" også nåede dertil, viser nogle af de i afhandlingen undersøgte tilfælde. Som eksempel skal her nævnes sagen med

en medarbejder ved den danske efterretnings-tjeneste, som i 1955 med vold blev bortført fra Forbundsrepublikken. I nærheden af Kassel blev hans bil trængt væk fra motorvejen af en særlig indsatskommando fra MfS. Hans bortførere slog ham ned med knipler og bragte ham bevidstløs til DDR. Der blev ham af amtsretten i Frankfurt an der Oder idømt 15 års fængsel for spionage; efter ni års fængsel i Bautzen II blev han løsladt i 1964.

MfS opererede frem for alt i de tidlige 1950'ere med denne type korporlig vold under bortførelser. Bortførelsessagen omkring advokat Walter Linse tydeliggør ikke blot denne fremgangsmåde, men også de hermed forbundne problemer. I sommeren 1952 blev han på åben gade i Vestberlin overmandet af fire professionelle forbrydere og bragt til en flugtbil, der holdt klar. Bortførerne gjorde ende på hans fortvivlede modstand ved at skyde ham to gange i benene. Flere vidner observerede bortførernes flugt til DDR, der foregik under vildt skyderi. Bortførelsen blev en offentlig skandale: Pressen rapporterede i dagevis om begivenheden, og flere tusinde berlinere samlede sig til en protestdemonstration. SED-regimet led udenrigspolitisk et stort tab af prestige på denne sag.

Statssikkerhedsapparatet drog sin lære ud af denne misere. Fra da blev der ved planlægning og gennemførelse af bortførelsesaktioner lagt endnu mere vægt på princippet om den yderste konspiration; i bedste fald skulle bortførelsesofret forsvinde mest muligt sporløst og ubemærket. En i denne forbindelse lydløs metode var bortførelse efter anvendelse af bedøvelsesmidler, der blev indgivet ved injektion eller gennem cigaretter, drinks eller konfekt. I denne sammenhæng anvendte MfS som oftest en kontaktperson i ofrets omgivelser, der havde dennes fortrolighed, for at skabe en mulighed for at indgive bedøvelsesmidlet. Under disse "særlige foranstaltninger" i vest betjente MfS sig af sit "hovedvåben i kampen mod fjenden", som IM internt blev benævnt.

IM som bortførere i DDR-statssikkerhedens tjeneste

Den heterogene gruppe af IM, der agerede som bortførere, har én ting til fælles: Deltagelse i en handling, der forbrød sig mod straffeloven i såvel Forbundsrepublikken som i DDR. MfS tog dette forhold i betragtning i forbindelse med rekruttering af IM, idet der målrettet hvervedes mænd fra det kriminelle miljø. Således bliver der i en MfS-rapport om en IM som et "operativt interessant kendetegn" bemærket: "IMV færdes udelukkende i miljøer i den vestberlinske underverden og kender dér et stort antal asociale og kriminelt anlagte personer." I MfS øjne havde disse IM som følge af deres erfaringer og kontakter til det kriminelle miljø såvel som deres voldsberedthed de rette forudsætninger for indsatsområdet. I overensstemmelse hermed blev de i statssikkerhedsapparatet - undertiden gentagne gange - indsat som specialkræfter for "våde metoder" som bortførelser, hvilket også gjaldt for den ovennævnte IM, der indgik i en særlig indsatsgruppe.

Det var økonomiske interesser, der var hovedmotivation for disse IM. Samtidig fik mange af dem gennem disse aktiviteter tilfredsstillet også deres selvhævdelsestrang og kriminelle energi. I den ovenfor citerede underretningsrapport angiver føringsofficeren vedrørende en IM's motiver for samarbejde med MfS: "Hans personlige interesser ligger i hans iver efter personlig berigelse gennem tyveri og andre kriminelle handlinger. IMV har en stærk tilbøjelighed til vold [...]"

Det var ikke mindst karaktertræk som ovenstående, der ofte på lang sigt resulterede i et tiltagende problematisk forhold mellem disse IM og statssikkerhedsapparatet. Det blev permanente krav af økonomisk og materiel art, "dekonspirationer" og/eller kriminel adfærd, der udviklede de tidligere specialkræfter til sikkerhedsrisici for MfS. Ministeriet forsøgte ofte gennem permanent kontrol og langvarig eller endog livsvarig økonomisk understøttelse at holde genstridige (tidligere) IM i ro. Disse IM's relativt store handle- og adfærdsspillerum rakte ikke sjældent ud over deres aktive IM-tid.

Men DDR-statssikkerheden hvervede også ikke-kriminelt anlagte mennesker til deres bortførelsesaktioner, især når disse eksempelvis på

grund af bestemte berøringspunkter ville kunne sættes på et særligt bortførelsesoffer. Deres opgave bestod i at opbygge et fortrolighedsforhold til bortførelsesofret, hvilket ville kunne udnyttes til en bedre gennemførelse af bortførelsen. Således slusede MfS eksempelvis to medlemmer af folkepolitiet (VP) som IM ind i den tidligere SED-funktionær og VP-officer Robert Bialeks omgivelser. Bialek, der siden sin flugt fra DDR havde været medarbejder på SPD's østkontor, var bevidst om risikoen for en bortførelse. Derfor optrådte han altid med stor forsigtighed og bar som beskyttelse en pistol. Det lykkedes imidlertid de IM, der var sat på ham, at vinde hans fortrolighed i en sådan grad, at han slækkede på nogle af sine sikkerhedsforanstaltninger. Ad den vej lykkedes det endelig i februar 1956 at give ham et bedøvelsesmiddel i en øl og at bortføre ham fra Vestberlin. Han døde kort tid senere under uafklarede omstændigheder i et DDR-fængsel.

Blandt IM med lignende indsatsformer befandt der sig også kvinder, der som følge af deres kvindelige tiltrækning målrettet blev sat på mandlige bortførelsesofre.

Derudover misbrugte MfS i enkelte tilfælde allerede eksisterende fortrolighedsforhold og personlige tilknytninger i deres bortførelsesaktioner. Til dette formål blev personer fra bortførelsesofrets umiddelbare miljø (til dels under tvang) hvervet som IM. I sagen med en flygtet

MfS-medarbejder var det et familiemedlem, der lokkede ham i statssikkerhedens fælde. I midten af 1950'erne blev han efter et fælles møde – værgeløs på grund af alkoholindtag og (formodentlig) et bedøvelsesmiddel – med hjælp fra to kriminelle bragt fra Forbundsrepublikken til DDR. Bortførelser af MfS-medarbejdere, der havde gjort sig skyldige i ”republikflugt” (frem til 1961 drejede det sig om 108 ud af 456 flygtede MfS-medarbejdere) var en del af det MfS-interne repressionsystem: Den radikale forfølgelse af de frafaldne tjente for det første til afstraffelse, for det andet til afskrækkelse af mulige efterlignere. I denne sammenhæng udtrykte Wollweber sig i en dagsbefaling i 1955 truende: ”Enhver forræder mod vor retfærdige sag vil blive indhentet af sin velfortjente skæbne. I intet tilfælde undgår han [...] sin retfærdige straf, for arbejderklassens magt rækker ud over alle grænser.” Den pågældende MfS-medarbejder blev et år efter sin bortførelse henrettet med faldøkse i Dresden.

Hans tilfælde illustrerer klart, at der var forskellige typer af IM på spil, når det drejede sig om MfS' indsatspraksis ved bortførelsesaktioner. IM viser sig i denne sammenhæng at have helt forskellige baggrunde, motivstrukturer, offergerningsmand-relationer, handlingsspillerum og levnedsløb. En detaljeret analyse af forskelle og fællestræk mellem disse IM vil inden for rammerne af denne afhandling danne grundlag for et differentieret billede af ”gerningsmændene”.

Werner Rieker – et ”dansk” tilfælde?

af Jens Ellekær

Den 17. november 1955 er Werner Rieker og Gerhard Bernatzki i bil på vej til en optagelejr for flygtninge fra DDR, Den Tyske Demokratiske Republik. Lejren ligger i Dössel i nærheden af Kassel. De to mænd skal angiveligt undersøge, om de blandt flygtningene kan hverve agenter til

en vestlig efterretningstjeneste. Werner Rieker, 34 år gammel, der er bosiddende i Vestberlin, har siden 1950 arbejdet for en vestlig efterretningstjeneste, og han fører flere agenter i såvel DDR som Polen. En af disse er Gerhard Bernatzki. Men Bernatzki er i virkeligheden GM – *Geheimer Mitarbeiter*, hemmelig medarbejder¹ – for den østtyske statssikkerhedstjeneste, *Stasi*, med dæknavnet ”Herbert”.

---

¹ En ”hemmelig medarbejder” tilhørte en særlig kategori inden for gruppen af Stasis IM, ”*inoffizielle/informelle Mitarbeiter*”.

På motorvejen ved Alsfeld syd for Kassel bliver bilen med Rieker og Bernatzki vædret af en bil med tre personer og tvunget ud i rabatten. Rieker beder Bernatzki række sig den pistol, han har liggende i handskerummet, hvilket Bernatzki undlader og i stedet stiger ud af bilen. De næste øjeblikke skildres forskelligt i de enkelte kilder; nogle taler om, at der finder en skudveksling sted. Under alle omstændigheder slutter konfrontationen med, at Rieker hårdt såret efter slag fra træknipler bliver anbragt i bagagerummet i de tre mænds Mercedes og kørt over zonegrænsen.

Rieker tilbragte seks måneder i undersøgelsesarrest i fængslerne Lichtenberg og Hohenschönhausen i Berlin. Han berettede senere, at han først efter fire dage fik behandlet sine sår fra overfaldet. I juni 1956 blev Rieker ved retten i Frankfurt an der Oder idømt 15 års fængsel for forbrydelser ifølge §6 i Den Tyske Demokratiske Republiks forfatning.² Afsoningen skete i det berygtede Bautzen II i Sachsen. Efter ni års afsoning blev han løskøbt af Forbundsrepublikken. Ved løsladelsen var han en syg mand, berettede hustruen Iris Rieker. Werner Rieker døde i 1984 af en hjernetumor.

Efter den tyske genforening blev Gerhard Bernatzki idømt to års betinget fængsel for bortførelse. En af de tre fra overfaldsholdet, Horst L. med dæknævnet ”Teddy”, blev ved en anden proces idømt ét års betinget fængsel for frihedsberøvelse.³ De to øvrige fra bortførelsesholdet var døde inden genforeningen.

Der synes ikke at være tvivl om, at Werner Rieker arbejdede for en vestlig efterretningstjeneste. Men hvilken? Schißau anfører, at Rieker, som i 1947 var flyttet til Østberlin, ”i 1950 kom i kontakt med en medarbejder fra den danske efterretningstjeneste,⁴ som hvervede ham til

efterretningsopgaver”. I 1951 flyttede Rieker, efter at have påkaldt sig opmærksomhed fra det østtyske folkepoliti, til Vestberlin, hvorfra han stadig gennemførte efterretningsmæssige operationer for den danske efterretningstjeneste. I den sammenhæng fik han i 1953 overdraget ansvaret for føringen af flere agenter. Fra 1954 blev disse aktiviteter også udstrakt til Polen.⁵ Schißau anfører endvidere, at *Staatssekretariat für Staatssicherheit*, der var betegnelsen for DDR’s sikkerhedstjeneste mellem 1953 og 1955, formodede, at Rieker arbejdede for ”*Organisation Gehlen*”, forløberen for *Bundesnachrichtendienst*. Stöver betegner Rieker som ”den danske efterretningstjenestes agent.⁶ Knabe refererer til en omfattende dokumentation fra statsikkerhedstjenesten om lederen af bortførelsesholdet, hvori Rieker omtales som ”Gehlen-repræsentant og medarbejder for den danske efterretningstjeneste”.⁷ Endelig betegner Labrenz-Weiß Rieker som ”medarbejder ved *Organisation Gehlen*”.⁸

Der synes således i høj grad at herske tvivl om, hvorvidt Werner Rieker arbejdede for ”*Organisation Gehlen*” eller for ”den danske efterretningstjeneste”. Der eksisterer selvfølgelig den mulighed, at Rieker kan have haft kontakt til begge efterretningsorganisationer, men selv om efterretningsmyndigheder udveksler informationer, så må det dog anses for meget usandsynligt, at to organisationer på samme tid skulle have gjort brug af den samme agent.

Når bortførelsen af Werner Rieker dukker op hos flere forfattere, skyldes det ikke kun retssagerne mod dobbeltagenten ”Herbert”, Gerhard Bernatzki, og mod den overlevende overfaldsmand ”Teddy”, Horst L., men at den tremandsgruppe, der gennemførte overfaldet og bortførelsen, var af en ganske særlig karakter.

Grundlaget for gruppen bliver lagt i 1954, da Hans Wax, automekaniker med eget værksted i

2 Schißau, s. 165

3 Schißau, s. 166

4 Frem til 1950 eksisterede der to militære efterretnings-tjenester i Danmark: Generalstabens Efterretningssektion og Marinestabens Efterretningssektion. Den 1. oktober 1950 blev Forsvarsstaben etableret, og i den forbindelse blev de to tjenester sammenlagt til Forsvarsstabens Efterretningsafdeling, som i 1967 blev udskilt som særskilt myndighed under navnet Forsvarets

Efterretningstjeneste.

5 Schißau, s. 165

6 Stöver, s. 245

7 Knabe, s. 186

8 Labrenz-Weiß, s. 37. Labrenz-Weiß henviser til et Stasi-dokument, der beror på BstU: *Festnahmeplan des offiziellen Mitarbeiters der Spionageorganisation Gehlen, Werner Rieker*, af 2.11.1955, s. 12–24.

Vestberlin, angiveligt forsøger at afsætte en stjålen lastvogn i Østberlin. Wax, der kommer fra Saarland, er på det tidspunkt 27, har nået at gøre krigstjeneste i *Waffen-SS* og har derfor tilbragt nogen tid i amerikansk krigsfangenskab; derefter har han afsonet en dom på tre års fængsel for tyveri og sortbørshandel. Episoden med den stjålede lastvogn bringer Wax i kontakt med en medarbejder fra Stasis *Hauptabteilung II*, der er ansvarlig for kontraetterretningstjeneste. Stasi-medarbejderen Paul Nitsch med dæksnavnet ”Fred Thornau”, har til opgave at hverve mænd, som kan gennemføre opgaver i ”operationsrummet”, dvs. i Vestberlin og i Forbundsrepublikken.

Det af de fire sejrsmagter besatte og opdeltede Berlin synes dengang at være et eldorado for efterretningstjenester. Her kommer øst og vest i direkte kontakt med hinanden; Den Kolde Krig befinder sig i en af sine mest spændte perioder; de to tyske republikker står for at beslutte den genoprustning, der skal gøre dem til nøgleaktører i hver deres militæralliance; den permanente krise omkring den politisk, administrativt og valutamæssigt delte by spidser fortsat til, indtil bygningen af Muren i august 1961 skaber en form for løsning. Det er en by, der tiltrækker entreprenante personer af meget forskellig kaliber. Og konspirativt arbejde synes i nogen omfang at gå godt i spænd med almindelige former for lyssky aktiviteter.

Wax forekommer at være et fund for den østtyske kontraetterretningstjeneste: Han har kendskab til forholdene i vest, hvor han også har arbejdet som automekaniker for de amerikanske styrker; han har militær træning, en vis rutine i indbrud, god fornemmelse for hurtige biler (han bygger racerbiler i sit autoværksted og deltager med disse i løb på især den legendariske Nürburgring) – og han er skrupelløs. Som Paul Nitsch, Stasis hverveagent, udtrykker det i en samtale med *Der Spiegel*: ”Jeg tænkte, banditter må bekæmpes med banditter.”⁹

Wax bliver til GM ”Donner”, og den gruppe, han bliver leder af, får også dæksnavnet ”Donner”. Gruppens øvrige to medlemmer er karosserismed Walter Jacobs (”Blitz”) og grøntsagshandler Horst L. (”Teddy”), begge bosatte i Vestberlin og begge et par år yngre end Wax.

En af ”Gruppe Donners” første opgaver er bortførelsen af Werner Rieker. Dobbeltagenten ”Herbert” har tilvejebragt omfattende oplysninger om Riekers forhold; alligevel mislykkes flere planlagte bortførelser inden den afgørende konfrontation på motorvejen ved Kassel den 17. november 1955.

Over de næste ti år udviklede Gruppe Donner sig til Stasis mest succesfulde gruppe i ”*Westeinsatz*”. Den mest bemærkelsesværdige operation fandt sted året efter, i 1956, og bestod bemægtigelsen af et agentkartotek, der fandtes ved den amerikanske efterretningstjeneste *Military Intelligence Division* (MID) i Würzburg. Det var ganske vist lykkedes for østtyskerne at få placeret en agent ved MID i Würzburg – og denne fik efterfølgende hele æren for operationen, da DDR gjorde et storpropagandanummer ud af succesen, således at Wax kunne holdes ude af rampelyset -, men det var Wax, der gennemførte operationen, og han lagde i beretninger til Stasi, der er bevaret, ikke skjul på, at den blev gennemført på trods af den agent, der var placeret ved MID.

Affæren var et ydmygende slag for den amerikanske efterretningstjeneste og førte til arrestationen af omkring 140 vestlige agenter i DDR. Ved de østtyske DEFA-studier blev der i 1963 lavet en film – *For Eydies Only (Streng geheim)* -, der var inspireret af affæren. I filmen forbereder amerikanerne et angreb på DDR, men da den østtyske agent i MID får fat på planerne og under en dramatisk grænsekrydsning får dem bragt til DDR, kan østtyskerne forpurre planerne.

I 1958 gennemførte Gruppe Donner en sprængstofanslag mod en radiosender i Sprendlingen, en landsby sydvest for Frankfurt am Main, som tilhørte den eksilrussiske organisation NTS (*Narodno Trudowoi Sojus*). Wax var under sin krigstjeneste tilkommanderet et *Panzerjagdkommando*, som havde til opgave at udføre panser-nærbekæmpelse, og han havde her lært at omgås med sprængstoffer.

Hans Wax flyttede til Østberlin kort før Murens bygning i august 1961. Midt i 1960'erne ophørte Wax' aktiviteter i Forbundsrepublikken; østtyskerne havde da fået fært af, at Wax var eftersøgt dér. I 1984 døde Wax, der havde været en udmådeholden ryger, af lungekræft. Kort før hans død gennemførte Stasi nogle interviews

---

⁹ Kohl (uden sidenummer)

med ham, hvori han redegør nærmere for sine operationer. Udskrifterne af disse interviews er bevaret. Men de redegør ikke for omfanget af Wax' aktiviteter.

Det er uklart, hvor mange bortførelser af personer fra Vestberlin og Forbundsrepublikken, han udførte, lige som det heller ikke er klart, om han udførte yderligere sprængstofanslag. Bilagene for de penge, der blev overført til Wax, er imidlertid også bevaret, og det samlede beløb, som han fik for sine tjenester, er så stort, at det tyder på et meget højt aktivitetsniveau. Det er heller ikke klarlagt, om Wax udførte drab for statssikkerhedstjenesten, men i sit sidste interview med tjenesten giver han udtryk for, at han anså sådanne operationer for nødvendige.

Litteratur

Hubertus Knabe: *West-Arbeit des MfS. Das Zusammenspiel von „Aufklärung“ und „Abwehr“*. Christoph Links Verlag, Berlin 1999

Christiane Kohl: Donner, Blitz und Teddy, i: *Der Spiegel*, nr. 10, 1996

Hanna Labrenz-Weiß: *Die Hauptabteilung II: Spionageabwehr (Handbuch)*. BStU, Berlin 1998. Publikationen er en del af *Anatomie der Staatssicherheit. Geschichte, Struktur und Methoden — MfS-Handbuch*, der er udgivet af *Der Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik*, BStU, som er den myndighed, der varetager de tidligere Stasi-arkiver.

Roland Schißau: *Strafverfahren wegen MfS-Unrechts. Die Strafprozesse bundesdeutscher Gerichte gegen ehemalige Mitarbeiter des Ministeriums für Staatssicherheit der DDR*. Berliner Wissenschafts-Verlag, Berlin 2006

Bernd Stöver: *Zuflucht DDR. Spione und andere Übersiedler*. C.H. Beck, München 2009